

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 8 Sayı: 36 Volume: 8 Issue: 36

Şubat 2015 February 2015

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

LÂTİFİ'NİN ŞÂİR TASNİFİNDE METİNLERARASILIK
INTERTEXTUALITY IN LATİFİ'S POET CLASSIFICATION

Fahri KAPLAN*

Öz

Şuarâ tezkireleri içinde önemli bir yeri olan Latîfî'nin "Tezkiretü's-Şuarâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ" adlı eseri şiir ve şair değerlendirmelerindeki tutarlılığı ve dönemin şiir anlayışını yansıtmaya bakımdan dikkat çekici özelliklere sahiptir. Şair değerlendirmelerine geçmeden önce dibâcesinde, çeşitli başlıklar altında devrin şiir iklimine değinen Latîfî, "Der Beyân-ı Merâtib-i Aksâm-ı Şu'arâ" başlığı altında şairleri şiir yazma hususundaki kabiliyetlerine ve bu kabiliyetleri sonucunda başvurdukları yöntemlerin farklılığına göre başlıca iki kısma ayırır. Birinci kısım "mâhir-i mübdi'", ikinci kısım ise "mukallid" şairlerdir. "Mukallid" olarak vafsettiği şairlerin şiirini makbul bulmayan Latîfî, bu şairleri beş kısma ayırır. Latîfî, bu tasnifinde "mukallid" şairleri; şiir kabiliyeti olmayan ve başkalarının şiirlerini aşırın şairlerden başlayarak, şiir kabiliyeti yüksek olup yeni mânâ ve hayaller bulmaya kâdir olan şairlere kadar tabakalandırır. Latîfî'nin söz konusu tabakalardaki şairler hakkında yaptığı değerlendirmelerinde ifade ettiği durumlar ve kullandığı tabirler, bugün "metinlerarasılık" başlığı altında değerlendirilen çeşitli kavramlarla paralellik göstermektedir. Latîfî'nin birinci kısımda bahsettiği "mukallid ve düzd" taifesinin yaptığı, metinlerarasılık terimi olarak "gizli alıntı/aşırma"ya tekabül ederken; ikinci kısımdaki "suhân-çîn" kimseler ile üçüncü kısımdaki "sarik-i kelâm ve düzd-i hâm u mukallid-i'avâm" taifesi "gizli alıntı" ve "öykünme" arasında bir yol izlemektedir. Dördüncü kısım kimseler ise "tercüme" ve "tırâş" yolunu kullanırlar. Bunların başvurduğu yöntem metinlerarasılık terimlerinden "yeniden yazma" ve "kolaj" ile benzerlik göstermektedir. Beşinci ve en üst tabakadaki şairler ise "şâir-i mübdi'ler"dir ve bunların başvurduğu yöntem "yeniden yazma" olmakla birlikte bu, bir önceki kısımdaki şairlere göre daha üst bir nitelik taşıyan; bir metni taklitten ziyade, metinden yeni bir metin çıkarmaya, "bir metni dönüştürme"ye dayanan bir "yeniden yazma"dır.

Bu çalışmada -klâsik Türk şiir tenkidi tarihi açısından önem taşıyan bir metin üzerinden- klâsik dönem şiir eleştirisi ve terimleri ile modern metin eleştirisi ve terimleri arasında karşılaştırmalı bir okuma yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Lâtîfî, Tezkire, Şâir Değerlendirmeleri, Şiir Eleştirisi, Metinlerarasılık.

Abstract

The work named "Tezkiretü's-Şuarâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ" of Latîfî which has an important place among poet tezkires (collection of biographies), has remarkable features in terms of coherency in evaluation of poem and poet and reflect the poetry of that period. Before evaluations of poets in preamble, Latîfî mentioned about poetry atmosphere of the period under different titles, he divided poets into two groups as capability of writing poetry and difference of methods that applied in result of these capabilities under the title of "Der Beyân-ı Merâtib-i Aksâm-ı Şu'arâ" (Declaration of parts of degrees of poets). First part is "mâhir-i mübdi'" (ingenious creator) poets, second part is "mukallid" (imitator) poets. Latîfî doesn't find reasonable the poems of poets who were described as "Mukallid" (imitator), he divided these poets into five groups. In this classification, Latîfî ranged the "mukallid" (imitator) poets; start with poets who have not ability of writing poems and steal the poems of the others and continue with the poets who have high capacity of writing poems and could find new meaning and imaginations. The interpretations and situations which are stated about evaluations of these stages of poets by Latîfî, have parallels with various notions which considered under the head of "intertextuality" nowadays. What do the group of "mukallid ve düzd" (imitator and stealer) which is stated by Latîfî at first stage, terms of intertextuality correspond with "hidden quotation/ snaffling"; "suhân-çîn" (who collect the words) at the second stage and group of "sarik-i

* Arş. Gör., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

kelâm ve düzd-i hâm u mukallid-i 'avâm" (word stealer and absolute stealer and commons imitator) follow a way of between "hidden quotation and imitation". Poets who is at the fourth stage use the way of " translation" and " shave". The methods that applied by those, look like "rewriting" and "collage" from the terms of intertextuality. The poets who are at fifth and last stage, are "şâir-i mübdi'ler" (creator poets) and their methods are "rewriting" but "this rewriting" has higher quality than the former poets; rather than imitation of a text, create a new text from this text, a "rewriting" that based on "transfrom a text".

In this work, there is a comparative reading - via a text that is important according to history of classical Turkish poem critic - between classical period poem critic and terms with modern text critic and terms.

Keywords: Lâtîfi, Tezkire (Collection of Biographies), Evaluation of Poets, Poetry Critic, Intertextuality.

Giriş

On altıncı yüzyıl, Osmanlı kültür ve medeniyetinin pek çok sahada zirveye ulaştığı dönemdir. Bu durum sanat ve edebiyatta görüldüğü gibi, edebiyat eleştirisi de söz konusu dönemde en olgun devrini yaşamıştır. Anadolu sahasında şair tezkiresi yazımı bu yüzyılda başlamış olmakla birlikte, daha sonra ulaşılamamış olgunluktaki tezkireler de bu yüzyılda kaleme alınmıştır. On altıncı yüzyılda kaleme alınmış, Anadolu sahasında bilinen ilk şuarâ tezkiresi olan Sehi Bey'in "Heş Behişt" adlı eserini aynı yüzyılda; Latîfi "Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ", Âşık Çelebi "Meşâirü's-Şuarâ", Kınalızâde Hasan Çelebi "Tezkiretü's-Şu'arâ", Ahdî "Gülşen-i Şu'arâ", Beyânî "Tezkire-i Şu'arâ" adlı tezkireleriyle takip etmişlerdir. (KILIÇ, AKSOYAK, SUNGURHAN, DURMUŞ 2011: 11) Ayrıca Gelibolulu Âlî de "Kühü'l-Ahbâr" isimli tarihle ilgili kitabının içine diğer tezkirelerden şekil ve hacim olarak pek farklı olmayan bir eseri yerleştirmiştir (KILIÇ, AKSOYAK, SUNGURHAN, DURMUŞ 2011: 72) On altıncı yüzyıl tezkirelerinin dönemi ve kendinden önceki dönemlerdeki şâirler hakkında bilgi vermenin yanı sıra önemli bir edebî eleştiri metinleri olduklarını belirtmek gerekir.

XVI. asırda kaleme alınmış Latîfi'nin Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ adlı eseri (Latîfi Tezkiresi), şair değerlendirmelerinde kullanılan terminoloji ve yapılan yerinde tespitlerle Türk edebî tenkit tarihi açısından öne çıkan eserlerden biridir. Latîfi'nin bu eseri, kendisinden sonra yazılan tezkirelere de örnek olmuş ve tezkireciler onun eserinden pek çok yönüyle yararlanmışlardır. (Bilkan 1986: 11) Latîfi, "Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ"nın giriş kısmında "Der Beyân-ı Merâtib-i Aksâm-ı Şuarâ" başlığı altında şairleri başlıca iki kısma ayırır. İlk kısım, icad eden ve maharetli anlamında "mâhir-i mübdi'" şâirlerdir. (Latîfi 2000: 101) Latîfi'ye göre böyle şairler, (şiir alanında) "mücid" üstadlar gibi "hasa-i karihasından" parlak deyişler ("garrâ güşeler"), süslü/güzel ("zibâ") tasarruflarda bulunurlar ki bunlar kulağın köşesine bile dokunmamış ve önceki devirlerde kâğıda yazılmamış ve okunmamıştır. (Latîfi 2000: 101) İkinci kısımdaki şairler ise mukallid ve taklit sahibi ("sâhib-i taklîd") şairlerdir. Latîfi'ye göre; bunlar sadece vezne ve tabiata (şâirlik mizacına) sahip olmakla nazım yoluna girmiş olup yaş ve kuru bulduğu boş sözlerle ("türrehât") nazım ve vezin kurarak gururlanma ve övünme ("fah u mübâhât") yoluna girer ve onunla kendini hakîkî şâir tasavvur edip şairlerin olgun kimselerinden addeder. (Latîfi 2000: 101) Tezkire müellifi bunlara, -yafta söyleyen (ilân kâğıdı gibi söz söyleyen) mânâsında- "şâir-i yâfte-gûy" ve -çok konuşup saçma sapan saçma sapan söz söyleyen mânâsında- "jâj-hâ-yı pür-gûy" denildiğini söyler ve şiir erbâbı içinde bu mertebenin pek hüner olmayıp makbul ve muteber bulunmadığını belirtir. (Latîfi 2000: 101) Latîfi'ye göre, şiir tabiatı insanların çoğuna verilmiş olmakla birlikte yeni fikir ve söyleyişler bulma kabiliyeti (Latîfi 2000:102) ve "sözün ruhu her ölü gönüle verilmemiştir." (İsen 1999: 33).

Latîfi, şairleri iki kısma ayırdığı ana tasniften sonra bir alt tasnif ile ikinci kısımda zikrettiği şairleri, şiir yazma hususundaki kabiliyet ve yöntem farklılıklarına göre beş kısma ayırır. Bu kısımlandırmada intihal yapanlardan bir şairin/şiirin mazmununu alıp ona yeni şekil verenlere, kendi hayâlinin ürünü buluşları olanlardan "taklid"le şiir yazarlara kadar çeşitli grupta şairler değerlendirilmektedir. Latîfi'nin bu beş grup şairi ayrı ayrı vafsettiği kısımlarda

kullandığı kavramların, bugün “metinlerarasılık” başlığı etrafında incelenen kavramlarla arasında dikkat çekici paralellik ve benzerlikler bulunduğu görülmektedir.

Beş Kısım Şâir ve Metinlerarasılık

Latîfî, "Der Beyân-ı Merâtib-i Aksâm-ı Şuarâ" başlıklı bölümün henüz başında zamanında şâir ve müteşâirin (şâir geçinenlerin) birbirinden ayrılmadığını, şiir ve aruz fenninin keyfiyetinin bozulduğunu, söz meydanının boş laflar söyleyenlerle dolduğunu ifade etmektedir (Latîfî 2000: 101).

Latîfî, “mukallid” ve “düzd” taifesinin ilk kısmında şiir söylemeye/yazmaya kudreti olmayıp, bir şiirin mahlasını değiştirmek yoluyla şiiri aynen alanlardan veya şiirin bir kaç güzel beytini alanlardan bahsederek şiir erbabı ve umum insanlar arasında bu türden bir işin büyük bir kabahat olduğunu ve nihayet başka bir kimsenin divanında veya cöngünde şiirin aslı bulunarak bu türden işler yapanların "rûsvâ-yı âlem" olduklarını belirtir. (Latîfî 2000: 102) Latîfî'nin bu kısımda anlattığı durum bir metinlerarasılık kavramı olarak "gizli alıntı - aşırma (plagiat)" ile paralellik göstermektedir. Kubilay Aktulum, "Metinlerarası İlişkiler" kitabında "gizli alıntı/aşırma"yı şöyle tanımlamaktadır:

"Gerçekten de gizli alıntı, bir sözcenin ayrıçlar ya da italik yazı kullanılmadan, sözcenin geldiği yapıt ve yazarın adı belirtilmeden yapılan alıntıdır. Bir yazarın kendi düşünsel çabasının sonucu olmayan bir yapıttan, kimi bölümleri ya da bütünü (daha az rastlanan bir kılı bu) ayrıçlarla belirtmeden aşırıya varacak derecede, olduğu gibi kopyalaması, yazarın adının yerine kendi adını yazması, böylelikle bir başkasının metnini kendi metniymiş gibi göstermesi, ona sahiplenmesi olarak da tanımlanabilir. Yine gizli alıntı, başkalarının düşüncelerini, uğraş vererek ulaştıkları düşünsel sonuçları kendisininmiş gibi gösterme çabasıdır. Ya da başkalarının yapıtlarına ait tümceleri değiştirerek benzerini yazmak, başka bir yazarın yapıtının özünü, ortaya attığı yeni düşünceyi kendisininmiş gibi göstermektir." (Aktulum 2007: 103-104)

Latîfî'nin bu kısımda bahsettiği kimselerin yaptıklarını anlatırken kullandığı şu ifadeleri, bahsedilen durumun "gizli alıntı/aşırma (plagiat)" ile ilişkisini daha açık bir şekilde gösterir niteliktedir:

"Bir kısmı irâd-ı nazma çendân kâdir olmayup bu fende kâsır olduğu ecilden ya bir şi'rün mahlasın değıştürür veyâhud içinden bir kaç yararca ve eşbehce beytlerin urur (...)"(Latîfî 2000:102)

Latîfî burada -Aktulum'un "gizli alıntı/aşırma" tanımında ifade ettiği gibi-, yazarın/şâirin adının yerine kendi adını yazanlardan, eserden kimi bölümleri veya eserin -mahlas hariç- bütününe aşırıp bir başkasının metnini kendi metniymiş gibi gösterenlerden bahsetmektedir. Latîfî, zarif kimseler katında bir şiirin içinden hayal ürünü (özgün hayale sahip, “muhayyel”) bir iki beyti almaktan ve beyitlerdeki hayalleri çalmaktansa o şiiri tamamen çalmanın daha iyi olduğunu ve şiiri çalınan şâirlerin böyle yapanlara -istemeyerek de olsa- şiirlerini helâl eylediklerini belirtir.:

"Ammâ 'inde'z-zurafâ bir şi'rün içinden bir iki muhayyel ebyâtın almakdan veyâhud ebyâtınun hayâlâtın çalmaktan ol şi'ri tamamca sirka itmek evlâdur dimişler ve meal-kerâhe helâl eylemişlerdür." (Latîfî 2000:102)

Latîfî bunun sebebini de şiirin yüzü suyunun bir beyt ya da sanat olduğu, o bile çalındığında geriye ne kalacağı istifhamıyla açıklar:

"Zira bir şi'rün âb-ı rûyı bir beyt ya bir san'at olur anı dahî sen alırsan pes yerinde nesi kalur." (Latîfî 2000:102)

Kubilay Aktulum'un gizli alıntıyı tarif ederken belirttiği “kendi düşünce çabasının sonucu olmayan kimi bölümlerin ya da bütününe kopyalanması” (Aktulum 2007: 103) ile Latîfî'nin bahsettiği “bir şiirin içinden bir iki muhayyel beyit almak/ beyitlerdeki hayalleri çalmak” ve “bir şiiri tamamen çalma” gibi hususların esasen paralellik arz ettiği söylenebilir.

İkinci Kısım: Bir Başka Gizli Alıntı Örneği

Latîfî, ikinci kısımda sadece mevzûn/ölçülü söz söylemeye kadir olup kabiliyet noksanlığından dolayı hayal ve mânâ bulamayan; yani kelimeler arası özgün ilişkiler kuramayan kimselerden bahseder. Latîfî'ye göre bu kimseler anlayışları kıt, tabiatları çarpık

olduğundan yeni bir şey bulabilme sanatında mücid olamazlar. Zorunlu olarak, önceki şiirlerin manalarını alırlar ve bu tür bir hırsızlığa alışıp bayağı söz söyleyen kişilerden olurlar. Latîfi, bu zümredekilere -söz toplayan anlamında- "suhan-çîn" denildiğini belirtmektedir. Latîfi, bu kimselerin tercümânsız bir iki söz diyemeyen ve küçük çocuklar gibi çiğnenmemiş lokmayı yiyemeyen kimseler olduğunu söylemektedir (Latîfi 2000: 102-103).

Dikkat edilirse bu kısımda bahsedilen şairlerin yaptıkları da ilk kısımda bahsedilen durumla -özellikle beyitlerdeki hayalleri çalan şairlerin durumuyla- benzerlik arz etmektedir. Dolayısıyla önceden yazılmış şiirlerin mânâlarını aldığı ve böyle bir hırsızlığa alıştığı söylenen bu kimselerin yaptıklarını da "gizli alıntı" ile bağdaştırabiliriz. Bunların birinci kısımdan farkı; ilk kısımdakiler açıkça intihal yaparken bu kısımdaki kimselerin başka bir şiirin mânâsını almalarıdır. Yani birinci kısımdakilerin yaptıkları "gizli alıntı", ikinci kısımdakilerden daha belirgin ve ileri derecededir.

Üçüncü Kısım: Gizli Alıntı ile Öykünme Arası Bir Yol

Üçüncü kısım olarak Latîfi, *önceki şairlerin şiirlerinin lafzını tağyir edip mânâsını tabir edenlerden* bahseder. (Latîfi 2000: 103) Yani bu kimseler önceki şiirlerin kelimelerini değiştirerek ("elfâzın tağyîr idüp") mânâsını bir yönüyle ifade ("ma'nâyı bir vechle dahî ta'bîr") etmektedirler. (Latîfi 2000: 103) Müellife göre, bunların yaptıklarında sanat ve hâyal netice ve mânâ bir olur ve bunlara "sarîk-i kelâm ve düzd-i hâm u mukallid-i 'avâm" denilir. (Latîfi 2000: 103) Lâtîfi'nin bahsedilen durumla ilgili sanat, hayâl, netice ve mânânın aynı kaldığını söylemesinden bu gruptaki şairlerin esasen ifadenin şeklini değiştirip (anlatılmak istenen farklı lâfız ve kelimelerle ifade edip) sözü aynı mânâyâ gelecek tarzda dile getirdiklerini söyleyebiliriz.

Tezkiretüş-şuarâ vü Tabsuratü'n-Nuzamâ müellifinin üçüncü kısımda bahsettiği kimselerin yaptıkları da "gizli alıntı"ya benzemekle beraber burada bahsedilen durum gizli alıntıda kadar net bir intihal değildir. Bu gruptaki kimselerin yaptıklarının metinlerarasılık terimlerinden "gizli alıntı" ve "öykünme" arasında bir nitelik teşkil ettiği söylenebilir. Esasen öykünmede de başka bir şairin/yazarın metnini örnek alıp ona benzer söylemeye çalışma vardır. Dolayısıyla bir taklit söz konusudur. Latîfi, bu kısımdaki şairleri "mukallid-i 'avâm" (avam taklitçisi) olarak nitelemektedir. Öykünmenin taklit etme yönünü de dikkate alarak bu gruptaki kimselerin şiir metni oluşturmadaki tutumlarının "öykünme"ye daha yakın olduğu düşünülebilir. Ancak müellifin bunlar için "sarîk-i kelâm" (söz hırsız) tabirini kullanması da dikkate alınarak bu kısımdakilerin "gizli alıntı"dan uzak olmadıklarını da belirtmek gerekir. Dolayısıyla üçüncü kısımdaki şairlerin yaptıklarını "gizli alıntı ile öykünme" arası bir yol olarak tarif etmek mümkündür. Aktulum'a göre: "(...) öykünme, yansımadan çok, alaycı dönüştürüm gibi yine bir metnin biçimini hedef seçer. Bir yazar bu biçimden yola çıkarak kendi metnini yazar. Ancak öykünme, alaycı dönüştürüm gibi, bir metnin biçimini dönüştürerek yeni bir metin oluşturmaz; yalnızca metnin biçimini 'taklit' eder. Kesin bir göndergeyi zorunlu kılan öykünme ile iki metin arasında (öykünen ve öykünülen) bir taklit ilişkisi kurulur. Öykünme, bir yazarın dil ve anlatım özellikleri, sözleri taklit edilerek gerçekleşir. Bir yazar başka bir yazarın biçimini kendi biçimiymiş gibi benimseyerek, okurun üzerinde oluşturmak istediği etkiye göre kendi metnine sokarak ya da özgün metnin içeriğini kendi metnine uyarlayarak yeni bir metin ortaya çıkarır. Ancak öykünme yalnızca biçimsel bir taklitle sınırlanmamalı; bir metnin özgün içeriği, izleği de taklit edilebilir. Yine Aktulum, konuyla ilgili şunları söyler: (...) Bir yazara özgü, bir yazarı belirleyen özellikler yinelenir, taklit edilir. (...) Kısacası yazar "benzerini yapmaya" uğraşır. Öykünme bir metni değil, biçimi taklit eder. Bir yapının biçimi, ya da 'anlatım biçimi' (idéolecte) dolaylı olarak taklit edilir." (Aktulum 2007: 133-134).

Yine bu üçüncü gruptaki şairlerin yaptıkları niteliği düşük bir "yeniden yazma" ve yine niteliği düşük bir nazîre olarak da düşünülebilir. Esasen nazîrenin de bir tür olarak "yeniden yazma" ve "öykünme" unsurlarını içerdiği söylenebilir. Ancak Latîfi'nin bu grupta belirttiği kişiler, bir şiiri tanzir etme seviyesine de çıkamamakta, "aşırma" ve "öykünme" arasında bir usûl izlemektedirler.

Dördüncü Kısım: "Tercüme" ve "Tıraş"

Latîfi, dördüncü kısım kimseler olarak başka bir dilde güzel söz söyleyen birinden

“tercüme” ve “tırâş” veya bir manayı görüp öncekinden daha güzel bir şekilde kendi sözünde kullanmak suretiyle ve iktibas yoluyla şiir yazarlardan bahseder. Bu yapının bazı faziletli kimseler katında hoş görülebilir bir aşırma olduğunu, usûlüne uygun yapıldığı takdirde daha önce sayılan kısımlara göre daha kabul edilebilir olduğunu müellif, ayrıca belirtmektedir (Latîfi 2000: 103).

Latîfi'nin “terceme” (tercüme) olarak ifade ettiği durum, bugün kullanıldığı manadaki gibi birebir çeviriden ziyade bir “yeniden yazma”dır. Yeniden yazma, metinlerarasılık üzerine düşüncelerin temelini oluşturan bir durumdur. Antoine Compagnon'a göre, “*her yazı bir yapıştırma ve yorum, alıntı ve yeniden yazmadır.*” (Aktulum 2007: 236) Aktulum'a göre, “*şu ya da bu metinlerarası yöntemle başka metinlerden alınarak yeni bir metinde benzeşik bir bütün oluşturacak biçimde düzenlenen ayrışık parçalar bir yeniden-yazma etkinliği başlatırlar.*” (Aktulum 2007: 236) Latîfi'nin de “terceme” (tercüme) ile kastettiği başka bir dilde -klâsik Türk şiiri açısından düşüncecek olursak genellikle Arapça ve Farsça'da- yazılmış bir metnin Türkçe'de yeniden ifade edilmesi, yorumlanması, yeniden yazılması olmalıdır. Zira klâsik Türk şiirinde özellikle mesnevi türündeki hikâyelerde ve divanlardaki şiirlerin mazmunlar dünyasında bunu görmekteyiz. Üstâd şâirler mazmunları yeni bir imge kurgulamasıyla ele aldıklarında bu onların şiirine bir tazelik katarken klasik dönemin şiirindeki mazmunlaşmış ifadeleri şiirine yerleştirerek bir eser kaleme alanlar, Lâtîfi'nin dördüncü kısımda kastettikleri kimseler olmalıdır. Dolayısıyla burada tercüme ile bugün bir metinlerarasılık terimi olan ve metinlerarasılığın temel bir unsuru olan “yeniden yazma” işlemine benzer bir durumdan bahsedilmektedir.

Latîfi'nin kullandığı “tırâş” kelimesi ise bir kesme işlemi ifade eder, dolayısıyla bir “kolaj”dır. “Kolaj” terimini 1910'lu yılların başında plastik sanatlarda ortaya çıkmıştır. (Aktulum 2007: 222), “*Kolaj tekniğini metin alanına uygularsak, plampsest dışında şu ya da bu metinlerarası yöntemle göre, metin dışından alınan en küçüğünden en büyüğüne kadar her ayrışık unsurun bir bütün oluşturacak biçimde montajlanıp belli bir düzgülüye göre belirlenmiş bir yapıt içerisine sokulması işleminin (...) bir kolağa benzediğini söyleyebiliriz.*” (Aktulum, s.223) Bu kısımdaki şâirlerin tırâş yoluyla yaptıkları da kolajdakine benzer bir kesme ve yapıştırma işlemi andırmaktadır. Ancak bu şâirlerin yaptıkları bir kolaj çalışması ortaya koymak değil, şiir kabiliyetleri sınırlı olduğu için başka dillerdeki şâirlerin şiirlerinden tercüme veya tırâş yahud bir ma'nâyı görüp evvelkinden daha güzel tazmîn ve iktibas etmektir. Latîfi, usûlünce yapıldığında bunun hoş görülebileceğine dair ifadeler kullanmaktadır. Ancak bu yaptıkları onları üstâd şâirlerden aşağı bir seviyede bırakmaktadır. Bu bölümdeki şâirlerden bahsederken Latîfi'nin kullandığı “*Ve bir kısmı dahi lisân-ı âharun bir sühan-güzârından terceme ve tırâş veyâhud bir ma'nâyı görüp evvelkiden mergûb tazmîn ü iktibâs ider*” (Latîfi 2000: 103) ifadelerinde “terceme” ve “bir ma'nâyı görüp evvelkinden mergûb” söylemek “yeniden yazma” ile; “tırâş” ve “tazmîn ü iktibas” usûlleri de “kolaj” ile ilişkilendirilebilir.

Beşinci Kısım: “Yeniden Yazma” ve “Şâir-i Mübdi”ye Benzeme

Latîfi'nin beşinci kısımda saydığı kimseler, divanlar üzerine okuma inceleme (“tettebbu’-ı devâvin”) ile üstâdların şiirlerini kendilerine aydınlık bir mekân edinip, üstâd şiirinde bir mânâyı görünce onu bir mazmunda kullanıp tabir ederler ve edâsını evvelkinden daha güzel söylerler. Yahut yaratılışındaki temizlik ve idrâkindeki lütuf ile üstâd şâirden aldıkları mânadan başka bir mânâ hayâl edip ve o sanattan başka bir sanata intikal edip giydirdiği bu elbiseyle mânâ güzeline bir başka türlü sûret de verirler. Latîfi bu kısımdaki kimselerin sözden anlayanlar katında “şâir-i mübdi”ye benzediğini ve daha önce zikredilen kısımdakilere göre makbul olup rağbet bulduklarını, yeni bir şey icad eden şâirlerinki gibi bunların sözlerinin de övgüye ve talebe lâyük olduğunu belirtir (Latîfi 2000: 103).

Latîfi'nin burada kastettiği durum, bir “yeniden yazma”dır. Ancak bu, sıradan bir “yeniden yazma” olmayıp iyi bir metindeki bir mânadan yeni bir mânâya bir sanattan yeni bir sanata yol alan ustaca bir “yeniden yazma”dır. Böyle bir “yeniden yazma” da, müellife göre, daha önce yazılmış şiirler üzerine okumak ve inceleme yapmakla (“tettebbu’-ı devâvin”) olur. (Latîfi 2000: 103) Aktulum'a göre: “*Yeniden yazma genel olarak, hangi türden olursa olsun, önceki bir metnin, onu taklit eden, dönüştüren, açık ya da kapalı bir biçimde ona gönderen bir başka metinde*

yinelenmesi olarak tanımlanır." (Aktulum 2007: 236) Dördüncü kısımda anlatılan şairlerdeki yeniden yazma daha ziyade "bir metni taklit etme"ye dayanırken beşinci kısım şairlerde "bir metni dönüştürme" öne çıkmaktadır. Bu dönüştürme işleminden olsa gerek Latîfî, bu kısımdaki şairlerin sözlerinin yeni bir şey icad eden şairler gibi övgüye lâyık olduğunu ifade etmektedir.

Burada dikkat çeken bir husus da Latîfî'nin beşinci kısımdaki bir mânâdan yeni bir mânâyâ bir sanattan yeni bir sanata ulaşan ve "şair-i mübdi" gibi olan şairleri bile aslında beş kısma ayrıldığını söylediği "makûle-i düzd" taifesinin bir kısmı olarak değerlendirmiş olmasıdır. Latîfî, bu beş kısmı anlattıktan hemen sonra ise şöyle devam etmektedir: "Ve bi'l-cümle şâir-i mucidd ve hem mübdi' ü mucid gerçi binde bir bulunmaz ammâ "dâire-i merd be-mikdâr-ı merd" mucibince merâtibe inkâr olunmaz. Her şükûfenin letâfeti, her meyven bir gûne lezzeti olur." (Latîfî 2000: 103) Buradan anlaşıldığına göre Latîfî, bu beş kısımdan ayrı olarak "mübdî" ve "mucid" olan bir şair grubuna daha temas etmektedir. Bu şair grubu "şâir-i mübdi"lerden oluşur. Latîfî, beşinci kısımda değerlendirdiği şairleri diğer dört kısımdan ayrı tutarak onların sözden anlayan kimseler katında "şâir-i mübdi"lere benzediğini söylemektedir. "Suhan-dânlar katında bu kısım şâir-i mübdi' gibi aksâm-ı mezbûreden makbûl ü mergûb ve nâzım-ı muhteri' gibi memdûh u matlûbdur." (Latîfî 2000: 103) Latîfî'ye göre beşinci kısımdakiler, "şâir-i mübdi"lerle aynı değil ama benzer seviyededir.

Latîfî Tezkiresi'ndeki bu değerlendirmelerin yukarıda bahsettiğimiz metinlerarası kavramlarla ilişkisi tablo hâlinde şu şekilde gösterilebilir:

Latîfî'nin "Makûle-i düzd" diye vafsettiği şâirlik iddiasındaki beş kısım kimse	Başvurduğu yöntem(ler)	Başvurduğu yöntem(ler)in metinlerarasılık terimi olarak karşılığı/karşılıkları
Kısım-ı evvel: Yazdıkları "düzdide" olanlar	Bir şiirin mahlasını değiştirmek yoluyla şiiri aynen almak veya bir kaç güzel beytini (ç)almak	Gizli alıntı
Kısım-ı sâni: "suhân-çîn"	Önceki şairlerin şiirlerindeki mânâları kullanmak	Gizli alıntı
Kısım-ı sâlis: "sarîk-i kelâm ve düzd-i ham u mukallid-i 'avâm"	Sözün lafzını değiştirip mânâsını ifade etmek	"Gizli alıntı" ve "öykünme" (kısmen de nitelsiz bir "yeniden yazma")
Kısım-ı râbi: "Tercüme ve traş" veya "tazmîn ü iktibâs" yolunu tutanlar	Başka bir dilde güzel söz söyleyen birinden "tercüme" ve "traş" yoluyla veya bir manayı görüp öncekinden daha güzel bir şekilde kendi sözünde kullanmak suretiyle ve iktibas yoluyla şiir yazmak	"Yeniden yazma" ve "kolaj"
Kısım-ı hâmis: Divan tettebbu ederek ve üstâd şairlerin yolundan giderek "şâir-i mübdi" ve "nâzım-ı muhteri" gibi olanlar.	Üstâd şâirden aldıkları mânâdan başka bir mânâ hayâl edip ve o sanattan başka bir sanata intikal edip giydirdiği bu elbiseyle mânâ güzeline bir başka yönden şekil vermek	Yeniden yazma (Dördüncü kısımdakilere göre daha nitelikli; bir metni taklitten ziyade metni dönüştürmeye yönelik bir yeniden yazma)

Sonuç ve Değerlendirme

Latîfî, "Tezkiretü's-Şu'arâ vü Tabsiratü'n-Nuzamâ" adını taşıyan tezkiresinin başında kaleme aldığı "Der-Beyân-ı Merâtib-i Aksâm-ı Şu'arâ" başlıklı bölümde şairleri öncelikle iki kısma ayırmaktadır. Bunlardan ilk kısım maharetli ve icad edici ("mâhir-i mübdi") şâirlerdir. İkinci kısım şairler ise "mukallid/taklit sahibi" şâirlerdir. Bu "mukallid" şâirler de kendi içinde beş kısma ayrılır. Latîfî'nin bu beş kısım şâirleri ve onların yöntemlerini vaf ederken kullandığı terimler ile bugün "metinlerarasılık" kapsamında değerlendirilen terimler arasında ilgi çekici bir benzerlik ve paralellik bulunmaktadır. Bugün metinlerarasılıkta "gizli alıntı- aşırma", "öykünme", "kolaj", "yeniden yazma" olarak ifade edilen kavramlarda kastedilenlerle Latîfî'nin tasnifinde "düzdide"lik, "suhân-çîn"lik, "sarîk-i kelâm"lık, "düzd-i ham"lık, "mukallid-i 'avam"lık, "tercüme", "traş", "tazmîn", "iktibas" gibi ifadelerle anlatılanlar arasındaki paralellik dikkat çekicidir.

Latîfî'nin on altıncı yüzyılda kaleme aldığı tezkiresi, şair değerlendirmesindeki titizliği ve tespitlerindeki başarısı ile bu türün önde gelen eserlerindedir. Bu çalışma da göstermektedir ki Latîfî, şairleri tasnif ettiği başlık altında, 1960'larda -özellikle Kristeva ve Barthes gibi isimlerce- oluşturulan bir metin kuramı olan "metinlerarasılık"ın (Aktulum 2007: 7),

teorik boyutta ele aldığı bazı kavramlarla paralellik gösteren tespitleri söz konusu kuramdan dört asır önce yapmıştır. Bu da tezkire metninin ve bu metinlerdeki tenkid ve tespitlerin günümüz edebiyat çalışmalarına da ışık tutacak nitelikler taşıdığını göstermektedir.

Türk edebiyatına ait metinlerin yorumlanmasında Batı kaynaklı edebî terimlere başvurulması; karşılaştırmalı bir değerlendirme imkânı sağlaması ve bilginin evrensel sunumu gibi açılardan yararlı olmakla birlikte; Türk edebiyat tenkidi geleneğinde kullanılmış olan kavram ve terimlerden yola çıkılarak yapılacak okuma ve değerlendirmeler, Türk edebiyatı ürünlerinin aslı çerçevesi içerisinde değerlendirilmesini sağlamış olacaktır. Bu da edebiyatın bağlı bulunduğu gelenek ve düşünce dünyasının özüne, orijinal kimliğine nüfûz edebilmeyi kolaylaştıracaktır. Bugün Türk edebiyatında eleştiri alanında dikkate değer bir literatür boşluğu ile karşılaşılmaktadır. Latîfî Tezkiresi ve daha pek çok eser üzerinde yapılacak çalışma ve değerlendirmelerle Türk edebiyatındaki eleştiri geleneği, bu gelenek etrafında üretilen kavram ve terimlerle sözü edilen boşluğu sağlıklı bir şekilde doldurmak mümkün, hatta elzemdir. Esasen bu çalışma da göstermiştir ki bugün kullanılan Batı kaynaklı edebî eleştiri terimlerinin Türk edebî tenkid geleneği içinde karşılığı bulunabilmektedir. Bu sahada yapılacak mukayeseli okuma ve değerlendirmeler, edebiyat eleştirisine evrensel açıdan da katkı sağlayacaktır. Yeni, diri, estetik ve fonksiyonel bir edebî eleştiri dili oluşturma hususunda gelenekten yararlanmak, Türk edebiyatı tarihçileri ve edebiyat eleştirmenleri için yeni ufuklar açacaktır.

KAYNAKÇA

- AKTULUM, Kubilay (2007). *Metinlerarası İlişkiler*, İstanbul: Öteki Yayınevi.
BİLKAN, Ali Fuat (1986). "Divan Edebiyatında Tenkid", Milli Kültür, Sayı 54, Eylül 1986, sayfa 10-13.
İSEN, Mustafa (1999). *Latîfî Tezkiresi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
KILIÇ, Filiz; AKSOYAK, İ. Hakkı; SUNGURHAN, Aysun; DURMUŞ, Mustafa (2011). *Şâir Tezkireleri*, Editör: Mustafa İSEN, Ankara: Grafiker Yayınları.
LATİFÎ (2000). *Latîfî Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ (İnceleme-Metin)*, Hazırlayan: Yrd. Doç. Dr. Rıdvan CANIM, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.